

Гошилик Н.С. Реалізація схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ у наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу / Н.С. Гошилик // Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2010. – № 828. – С. 47-51.

УДК 81'367.4:811.111

РЕАЛІЗАЦІЯ СХЕМНИХ ОБРАЗІВ ШЛЯХ ТА ЦИКЛ У НАРАТИВНОМУ ТИПІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Гошилик Н.С. (Івано-Франківськ)

Стаття присвячена дослідженню часу як когнітивного феномену. Проаналізовано реалізацію схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ у наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу з уваги на сенсорні та соціокультурні засоби вербалізації часу. Показано, що у наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу превалює схемний образ ШЛЯХ, що реалізується переважно сенсорними засобами вербалізації.

Ключові слова: наративний тип висловлювання, сенсорний, соціокультурний, схемний образ.

Goshiylyk N.S. Realization of the Image Schemas PATH and CYCLE in the Narrative Mode of the Media Discourse. The article deals with the investigation of the time as a cognitive phenomenon. The realization of the image schemas PATH and CYCLE in the narrative mode of the media discourse is analyzed taking into consideration sensor and sociocultural means of time verbalization. It is shown that the image schema PATH prevails in the type of mode under investigation. This image schema is realized by means of sensor means of time verbalization mainly.

Key words: image schema, narrative mode, sensor, sociocultural.

Гошилик Н.С. Реализация схемных образов ПУТЬ и ЦИКЛ в наративном типе высказывания публицистического дискурса. Статья посвящена исследованию времени как когнитивного феномена. Проанализировано реализация схемных образов ПУТЬ и ЦИКЛ в наративном типе высказывания публицистического дискурса, принимая во внимание сенсорные и социокультурные средства вербализации времени. Показано, что в наративном типе изложения публицистического дискурса превалирует схемный образ ПУТЬ, который реализуется сенсорными средствами вербализации.

Ключевые слова: наративный тип высказывания, сенсорный, социокультурный, схемный образ.

При когнітивно спрямованому аналізі змісту номінативних одиниць оперативним терміном є “концепт”, що тлумачиться як “одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості” [1, с. 90]. Концепт виокремлюється суб’єктом мислення із концептуальної царини, що у когнітивістиці називається доменом [4, с. 137]. Залежно від погляду суб’єкта розумової діяльності, одна та сама ментальна суть може виступати концептом або доменом, однак не всім доменам притаманна здатність виступати концептами. Зокрема, це стосується часу, що є базовим доменом, тобто сутністю найзагальнішого порядку, яка служить тлом для

виокремлення низки концептів, у тому числі, темпоральних (ПРОМІЖОК ЧАСУ, ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО тощо). Відтак, час не є концептом у загальноприйнятому розумінні (тобто абстракцію людського досвіду сприйняття навколишнього світу), а становить собою певним чином організовану царину концептуалізації та є сутністю феноменологічної природи. А к т у а л ь н і с т ь даної розвідки визначається недостатньою вивченістю представлення часу в англійській картині світу.

Об'єктом дослідження цієї статті є відображення схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ. Предмет дослідження становить темпоральна лексика сучасної англійської мови. Адекватним контекстом для вивчення особливостей концептуалізації темпоральних відношень, втілених лексичними засобами сучасної англійської мови, є публіцистичний дискурс, оскільки він демонструє широкий спектр типів висловлювання, яким притаманні різні часові характеристики. Публіцистичний дискурс є регістром дискурсу, що поєднує у собі риси розмовно-побутового та офіційно-ділового регістрів. М а т е р і а л о м дослідження слугував корпус 300 прикладів використання темпоральних одиниць у наративному типі висловлювання, побудований за методом суцільної вибірки з англійської періодики.

М е т а розвідки – встановити особливості реалізації схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ у наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу та визначити корелятивну залежність їх актуалізації.

Час не є гомогенним феноменом, співвідносним з єдиною досвідною цариною: він корелює не тільки зі свідомим (концептуальним) рівнем когніції, але й з підсвідомим (передконцептуальним) рівнем. Розгляд “когнітивного підсвідомого” потребує залучення терміну “схемний образ” (*image schema*), під яким ми розуміємо “відносно абстрактні концептуальні репрезентації, які постають безпосередньо з щоденного досвіду, спостережень за навколишньою дійсністю”[4, с. 176].

Схемний образ, співвідносний з повторюваним шаблоном сенсомоторного досвіду взаємодії людини із середовищем свого побутування, таким як ЦЕНТР/ ПЕРИФЕРІЯ, МЕЖА/ КОНТЕЙНЕР/ ВМІСТ, ОБ'ЄКТ, ШЛЯХ, ЦИКЛ тощо, є засобом структурування перед концептуального рівня когніції. Відтак, значення темпоральних лексичних одиниць відкриває доступ не тільки до концептуальних одиниць, що узагальнюють досвід часової взаємодії людини зі світом (темпоральних концептів), але й до когнітивних одиниць передконцептуальної природи (схемних образів), змістом яких є сенсомоторний (тілесний) досвід сприйняття подій, що відбуваються у часі. Універсальні моделі часу “лінійність” та “циклічність”, що їх виокремлено філософами та культурологами, співвідносні з динамічними схемними образами руху – ШЛЯХ (лінійна модель) та ЦИКЛ (циклічна модель).

Уявлення про *циклічність* часу, про завершеність та повторюваність циклу характерні для усіх народів світу. Це бачення універсальне, пов'язане з природою. Якщо замкнуті річне і добове кола – також винятково природні явища, то поділ цих кіл на відрізки часу, на періоди – справа розуму, сприйняття та досвіду людини. З поняттям циклічності носії германських мов пов'язують феномен природних циклів, безкінечних повторів одних і тих самих подій. Отже, циклічне сприйняття дійсності базується на типізації подій, ототожненні та співставленні того, що є чи має відбутися з тим, що вже відбувалося.

Проблема відбиття у мові ритмічного повторення часових відрізків вже досить давно перебуває у фокусі уваги лінгвістів. Розглянувши наявні на сьогодні класифікації темпоральних номінацій, Л.М. Міхєєва доходить висновку, що найчастіше такі класифікації будуються на квантифікації, часовому інтервалі “передування – слідування (прямування) – одночасність” позиції спостерігача [2, с. 167]. Дж. Вітроу стверджує, що стародавня ідея часу як ритмічного повторення стала основою його поділу і рівня, і довгий час для людського розуму мали значення аспекти повторюваності та одночасності, а не тривалості, спрямованості та незворотності [3, с. 74, 77]. Ці спостереження дослідників вказують на те, що у семантиці мовних одиниць із семою темпоральності знаходить непряме відбиття передконцептуальний образ ЦИКЛ.

Розвиток уявлення про *лінійний* рух часу пов'язаний передусім з розвитком наукової парадигми знань, формуванням історичної свідомості. Час сприймають як рух на лінійній осі з минулого в майбутнє, який має початок та кінець. Подія на цій вісі може трапитись лише раз, тому кожна секунда є унікальною. Типовим представленням лінійності є секвенція модусів минулого, теперішнього та майбутнього, тобто локальні *вчора-сьогодні-завтра*. Лінійність часу може також передаватися позначенням однієї точки на часовій осі, точки, яка має інший характер серед собі подібних, а тому не належить до циклу таких подій чи явищ.

Розуміння схемного образу шлях у нашій роботі базується не тільки на трактуванні лінійності як руху у просторі, але й на баченні лінійності як руху по лінії у часі. Відтак, схемний образ шлях у нашому розумінні уподібнюється лінійності, як основній топологічній характеристиці реального часу.

За К.С. Сміт, у публіцистичному дискурсі ми розрізняємо такі типи висловлювання, як наративний, дескриптивний, репортативний, інформативний та аргументативний, кожен з них робить свій внесок у текст та має відмінні лінгвістичні риси [3, с. 8]. Наративний тип висловлювання характеризується позначенням подій та станів, розповідь будується на послідовному викладі подій. Йому притаманна динамічна темпоральність та чітко визначені часові орієнтири.

У наративному типі висловлювання публіцистичного дискурсу реалізуються схемні образи ШЛЯХ та ЦИКЛ. Проаналізуємо реалізацію цих образів, беручи до уваги особливості визначених типів висловлювання та специфіку вербалізації часу, а саме сенсорні та соціокультурні засоби його маніфестації.

У сучасній англійській мові схемний образ ЦИКЛ є передконцептуальною основою лексикалізацій концептів ПЕРІОД ЧАСУ, ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО. Зауважимо, що лексеми, які вербалізують концепт ПЕРІОД ЧАСУ, позначають власне період, певний відрізок часу, а отже, є підстави вважати, що відповідний концепт можна вважати сенсорним, оскільки він поєднує уявлення людини про те, що безпосередньо піддається сприйняттю, логічній чи візуальній перцепції. На відміну від нього, концепти ПЕРІОД ЧАСУ, ДЕНЬ ТИЖНЯ, МІСЯЦЬ, ПОРА РОКУ, СВЯТО належать до соціокультурних, оскільки вони не мають відповідників у матеріальному світі, а є елементами соціально узгодженої календарної системи.

Схемний образ ШЛЯХ, що перебуває в основі формування концептів МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ, втілених лексичними одиницями на позначенням модусів минулого, теперішнього, майбутнього. Ці концепти є сенсорними за своєю природою, тобто вони утворені шляхом чуттєвого сприйняття відповідних характеристики дійсності, але вони водночас демонструють значну міру залежності від соціокультурних особливостей сприйняття світу носіями англійської мови. Схемний образ ШЛЯХ лежить у підґрунті соціокультурного концепту ЧАСОВА ТОЧКА, який вербалізують темпоральні лексеми та словосполучення, що позначають точку на часовій прямій. До них відносимо номінації дат та годинниковий час.

Дослідження мовного матеріалу свідчить про чітку тенденцію превалювання темпоральних одиниць, які пов'язані зі схемним образом ШЛЯХ, над одиницями, які спираються на схемний образ ЦИКЛ. Для ілюстрації цього проаналізуємо фрагменти наративного типу висловлювання у публіцистичному дискурсі.

Наступний текстовий фрагмент є показовим для наративного дискурсу, оскільки це цілісний фрагмент, де оповідь постійно підкріплюється часовими маркерами:

*At the end of the decade he was leader of the Conservative party, almost universally tipped to become prime minister at the next election **within six months**. After Eton and Oxford (graduating **in 1988** with a first in politics, philosophy Instead he became part of the young "brat pack" working **18 hours a day** to help Major secure his unexpected election win **in 1992**..... He failed to win several safe Tory nominations and fought – but lost – Stafford **in 1997**. ... **In 1996** – at 29 – he had married Samantha Sheffield, a heiress who, like himself, was socially well-connected. Their gilded existence received a traumatic jolt **in 2002** when the first of their three children, Ivan, was born with cerebral palsy. He died **in 2009**. Shaun Woodward's defection to Labour opened up the*

chance to win vacant Witney, not far from his childhood home in Berkshire. Elected in 2001, Cameron first busied himself on the home affairs select committee <...> (Guardian, 31 December, 2009).

Усі темпоральні конструкції, що вживаються у цьому фрагменті (окрім *18 hours a day* та *within six months*), в однаковий спосіб позначають часову локалізацію події за допомогою вказівки на точний рік події (*in 1996... in 2009*) або ж невизначено, референцією до частини часового проміжку (*at the end of the decade*).

Секвенція подій у цьому фрагменті має чітку хронологію – від одного року до іншого, і т.д. Темпоральна конструкція *at the end of the decade* розуміється з контексту як останній період десятиліття, яке відраховується від 2009 р. – дати смерті головного героя та дати написання статті.

Схемний образ ЦИКЛ у цьому текстовому фрагменті є підґрунтям для темпоральних конструкцій *18 hours a day* та *within six months*. У першому випадку циклом є часовий проміжок тривалістю 18 годин на добу, у другому – 6 місяців.

Серед лексеми, що базуються на схемному образі ШЛЯХ, є соціокультурні (*in 1988, in 1992* і т.д.), та сенсорні (*at the end of the decade*). На схемний образ ЦИКЛ спираються номінації із сенсорною семантикою *18 hours a day* та *within six months*.

Отже, цей текстовий фрагмент наративного типу висловлювання є прикладом взаємоіснування схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ зі значним превалюванням схемного образу ШЛЯХ.

Розглянемо наступний приклад:

*Stocks have slowed their **nine-month** advance **in December** as traders look to lock in gains **for the year** and seek clues about what might be able to drive the market **in 2010**. The benchmark Standard & Poor's 500-stock index has jumped 63.8 percent from **a 12-year** low **in March** on relief that the economy was stabilizing. Analysts say investors will need substantive signs that the economy is improving to extend the gains **next year** (New York Times, December 16, 2009).*

У цьому фрагменті наративного типу висловлювання схемний образ ШЛЯХ актуалізовано низкою темпоральних конструкцій. Способи позначення часу варіюють від конкретного – *in December, in 2010, in March* (соціокультурні засоби позначення часу) до опосередкованого – *next year, for the year* (сенсорні засоби маніфестації часу). Розуміння змісту останніх є можливим за допомогою референції до часу написання статті – 16 грудня 2009 р., тому *next year* – це рік, який слідує за 2009 р., а *for the year* – це період цього, 2009 р.

Зауважимо, що у цьому фрагменті схемний образ ЦИКЛ становить собою передконцептуальну основу темпоральних слів, які модифікують номінації об'єктів (*nine-month*

advance та *a 12-year low*). Циклами тут є у першому випадку – період тривалістю у 9 місяців, у другому – тривалістю у 12 років. Обидва способи позначення часу належать до сенсорних.

У проаналізованому фрагменті наративного типу висловлювання публіцистичного дискурсу схемний образ шлях зустрічається частіше у порівнянні з схемним образом ЦИКЛ, що підтверджує характерну для цього виду типу висловлювання динамічність викладу. Феноменологічні засоби вербалізації часу домінують у цьому фрагменті.

Наступний текстовий фрагмент, що ілюструє наративний тип висловлювання та є прикладом використання темпоральних засобів для позначення трьох точок на часовій осі – точки, що актуалізують концепти МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ, та ЧАСОВА ТОЧКА:

*Shooting Stars (BBC2) was another return to auld lang syne. **Fifteen years ago**, Reeves and Mortimer pulled the rug from under panel shows with a jerk that sent their legs in the air. <...> Matt Lucas in a pink romper suit looked as if he might **at any moment** burst out of his cocoon and become something huge and hungry. <...> Johnny Vegas remembered Vic and Bob asking him, "Are you drinking **tonight**?" (a question with which he was all too familiar), and adding reassuringly, "Because we are" (Guardian, 31 December, 2008).*

Усі три темпоральні конструкції базуються на схемному образі шлях, що реалізується за допомогою засобів мовного втілення сенсорних концептів: *fifteen years ago* – референцією до минулого та позначенням точки на часовій осі у минулому; *at any moment* – позначенням одиничної точки на часовій осі без лексичних засобів визначення часу розгортання дії – минулого, теперішнього чи майбутнього; *tonight* – референцією до моменту мовлення.

Розглянемо приклад, який ілюструє використання обох схемних образів:

*We sat next to each other at the grammar school **the following year** that was an all boys' school but **for the time being** we were surrounded and preoccupied by girls and booze ... and we'd both fallen in love ... and it was **Christmas**. <...> As part of **the Christmas** jollities **one afternoon**, Mr. Mann had shown us all how to take the piano to pieces and put it back together, something I had to do a few times myself as I dragged the piano my dad bought **a couple of years later** up and down the narrow staircases of my first London homes (Guardian, 2 December, 2008).*

Зі схемним образом шлях у цьому прикладі пов'язані соціокультурні засоби – назва свята, яке не мала циклічної реалізації (*Christmas*) та сенсорні – номінації відрізків часу (*one afternoon, the following year, for the time being, a couple of years later*).

Проаналізуємо темпоральні конструкції, які спираються на схемний образ шлях. Ці конструкції у даному фрагменті позначають час різними способами, а саме:

- опосередковано: *the following year, for the time being, a couple of years later*;
- невизначено: *one afternoon, Christmas*.

Ідентифікувати часову належність цих конструкцій можливо, враховуючи теперішнє як момент мовлення, у наступних випадках: *the following year* – майбутнє відносно точки мовлення, *for the time being* – теперішнє, що ототожнюється з моментом мовлення у широкому сенсі, *a couple of years later* – майбутнє відносно точки мовлення. Позначення точок на часовій осі ґрунтується на схемному образі ШЛЯХ.

Характерно, що у даному фрагменті схемний образ ЦИКЛ пов'язаний з темпоральною конструкцією, яка атрибутивно позначає час, а саме конструкцією *the Christmas jollities* – тобто те, що приносить радість на Різдво. Оскільки Різдво святкується щороку, то і радість є щорічною. Цикл, який позначається, не має визначеної тривалості, а характеризується часовою локалізацією.

Отже, для наративного типу висловлювання публіцистичного дискурсу характерним є співвідношення зі схемними образами ШЛЯХ та ЦИКЛ, однак, як свідчить аналіз мовного матеріалу, у цьому типі висловлювання превалює схемний образ ШЛЯХ, що реалізується переважно сенсорними засобами вербалізації часу. Перспективним залишається дослідження особливостей реалізації схемних образів ШЛЯХ та ЦИКЛ у різних типах висловлювання (дескриптивному, репортативному, інформативному та аргументативному) публіцистичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание : на пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
2. Михеева Л.Н. Время в русской языковой картине мира : лингвокультурологический аспект : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Михеева Людмила Николаевна. – М., 2004. – 329 с.
3. Уитроу Дж. Естественная философия времени. – 2-е изд., стереотип. / Дж. Уитроу. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 400 с.
4. Evans V. Cognitive Linguistics : An Introduction / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University, 2006. – 830 p. : ill.
5. Smith Q. Modes of Discourse. The Local Structure of Texts / Q. Smith. – Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2003. – 320 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Gurdian [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk>

2. New York Times, The [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nytimes.com>